

Tardor 2019***L'invent de les fronteres***

Marta Pera

Primer de tot vull agrair al jurat del Premi PEN que hagi triat aquesta obra com a finalista. Jenny Erpenbeck no era una autora coneguda a Catalunya, tot i que les seves novel·les s'han traduït a més de vint llengües. Les formes del verb anar ha obtingut uns quants premis a Alemanya i a altres països, i per això va ser una alegria que fos l'obra escollida per al Premi Llibreter i que després fos finalista del Premi PEN de traducció.

La novel·la aborda el que anomenem «la crisi dels refugiats». Com és característic de la tècnica narrativa de l'autora, a partir d'una història individual, que es desplega en altres històries, la narració assoleix una dimensió política, històrica, filosòfica i, en aquest cas, fins i tot mitològica. El protagonista del llibre és un professor de filologia clàssica que s'acaba de jubilar i tot d'un plegat té molt de temps —i una vida més aviat rutinària—, i a partir d'una escena que veu a la televisió (una escena que hauria d'haver vist pel carrer perquè hi ha passat a tocar, però ni s'hi ha fixat) es comença a interessar per persones de diferents països d'Àfrica que han vingut a parar a Europa, en aquest cas a Berlín. Mitjançant converses de tu a tu, ens anem endinsant en la història d'aquestes persones, en les cultures africanes, en la història d'Europa, en què és Europa avui i en què som els europeus.

Al llibre hi ha diferents estrats sota la superfície que se superposen, i tot plegat té un moviment circular, o més aviat en espiral, en què les repeticions de fets històrics, de temes i de frases, i del correlat objectiu d'un home ofegat al llac, s'entrellacen i formen un teixit compacte.

L'interès d'aquesta novel·la rau en el fet que aprofundeix en un tema que veiem a les notícies pràcticament cada dia, lamentablement —però només en veiem la superfície. La «superfície» és un concepte clau en el llibre. Evidentment, si parlem de superfície, insinuem, o amaguem, tot el que hi ha a sota.

Ens informen que una barca s'ha enfonsat, que han mort tantes persones, que l'Open Arms està detingut a alta mar, ens parlen de xifres, de vius i de morts, tot plegat prou escruixidor, però no sabem res de la vida d'aquests individus enfundats en un número ni de la seva cultura. Ni de la selva burocràtica i les trampes parades expressament per a ells que es trobaran a Europa, si hi arriben. Tampoc no s'expliquen els motius reals que porten aquestes persones a embarcar-se cap a un futur incert, ni es parla gaire, a la televisió, dels estralls que les empreses occidentals fan en alguns països d'Àfrica i en la vida de cadascú que hi viu.

Tot això, i molt més, ho trobem en aquest llibre de moltes dimensions en què es palesa la intercanviabilitat i la relativitat de tot, en què els immigrants que Alemanya rebutja i que no parlen bé tenen noms de déus mitològics. En definitiva, aquest llibre ens diu que el que avui passa aquí, ahir va passar allà, que l'esclau descendeix de reis i el rei d'esclaus; que els qui són vius podrien ser al fons del mar i que els esperits dels morts als camps d'extermini volten pels carrers de Berlín; que cada un de nosaltres també ha sigut estrany entre estranys. És una reflexió sobre la identitat, personal i col·lectiva, i sobre l'alteritat, i ens vol dir que, tot i que hi ha molts tipus de fronteres, fins i tot allà on no en veiem, i que en pot sorgir una a qualsevol lloc en el moment més inesperat, les fronteres no són reals, i que, en definitiva, no hi ha diferència entre tu i jo. Jo soc tu.

Els traductors d'aquest llibre vam tenir la sort de poder participar en un seminari amb l'autora al centre de traducció Europäisches Übersetzer-Kollegium (EÜK), a Straelen (a prop de Düsseldorf). Deu traductors vam treballar amb Jenny Erpenbeck durant una setmana, el juny del 2016. Vam poder plantejar dubtes i saber moltes coses sobre la gènesi de la novel·la, com ara que parteix d'un treball de camp. L'autora es va entrevistar amb diferents persones de països africans que volien sol·licitar asil a Alemanya; alguns els va allotjar a casa seva, i hi va conviure durant un temps. Vam veure fotos dels personatges reals que havien inspirat els de la novel·la, vam discutir sobre el títol, vam comparar frases fetes en diferents llengües, i l'autora va llegir el llibre pàgina a pàgina perquè poguéssim aclarir tots els dubtes.

El títol suscitava un problema de traducció en gairebé totes les llengües. *Gehen, ging, gegangen*, el títol original, és l'enunciat d'un

verb irregular, i no es pot traduir literalment en cap llengua romànica. Una aproximació literal en català seria «anar, va/vaig anar/anava, anat», que com a títol és ben lleig.

L'autora ens va confessar que a ella mateixa li havia costat molt trobar el títol i ens va passar una llista amb més de cinquanta títols que ella s'havia plantejat per si algun ens podia fer servei en la nostra llengua. Entre les propostes de títol hi havia Homes que callen, Com la superfície del mar, Geometria burocràtica, Gat viu gat mort, Moviments de fuga, Guerres tribals, L'invent de les fronteres, Els altres humans (aquí teníem la referència a Els altres catalans), Africans a la selva legal... N'hi havia de bonics, però en català ens vam decidir per mantenir la idea del títol original, tot i que no la literalitat. L'autora va recomanar que si intentàvem una traducció a partir del títol original, amb al·lusió a la gramàtica, el títol havia de suggerir moviment (persones que van amunt i avall), amb una dimensió temporal (moure's també pel temps: present, passat...) i expressar la dificultat d'aprendre una llengua estrangera.

Pel que fa a les trames que constitueixen el teixit del llibre, no són només temàtiques, sinó també lingüístiques. Al llibre hi ha tota una sèrie de registres:

- la llengua neutra, correcta, del narrador i la del protagonista, una persona culta, que sovint fa servir la llengua col·loquial;
- la llengua bàsica purament comunicativa agramatical, subversiva («Vull destrossar els verbs alemanys!», diu un dels personatges) i en diferents idiomes, dels immigrants que no saben l'alemany i amb prou feines es poden fer entendre amb rudiments d'anglès o italià
- l'ardu i antipàtic llenguatge burocràtic de les lleis i les regulacions alemanyes i europees a què els nouvinguts estan sotmesos
- fragments poètics, filosòfics i citacions bellíssimes de clàssics

Aquesta combinació de registres, la trobem, de vegades, en un mateix paràgraf. A més, l'autora alterna la parla directa i la indirecta, els diàlegs i narració, sense cap marca. No hi ha mai guió als diàlegs i s'insereixen fragments de conversa, de frases, de pensaments —de vegades en llengües diferents— sense cursiva entre les observacions del narrador, sense cap pista tipogràfica que ajudi a identificar-los.

Tot això de vegades en frases llarguíssimes, amb subordinades, incisos, divagacions, canvis d'escenari mental o físic, de subjecte..., però fet d'una manera intel·ligible i amb gràcia. Una barreja lingüística deliberada que vol expressar tota l'amalgama i tot el gruix temàtic del llibre i de la vida. Jenny Erpenbeck va dir en una entrevista al Goethe Institut que la seva intenció era que aquest llibre fos com un totxo que es pogués tirar contra els vidres d'un saló burgès.

La qüestió del llenguatge és fonamental, en aquest llibre. En certs cercles dels Estats Units no s'ha entès que es parli de «negres» en comptes de fer servir algun eufemisme com «de color» i que el protagonista parli d'una manera tan directa amb persones que han entrat il·legalment al país. Veiem que el protagonista de 60 anys diu «negres i blancs», de la mateixa manera que diu «esperit de vi» i no «alcohol de cremar», o diu «granadeta» a una dona gran, sense plantejar-se que no ho diria d'un home, però també veiem que és sensible a l'angoixa de les persones nouvingudes i fa coses per ajudar-les. D'altra banda, els qui, per correcció política diuen «subsaharià» i redacten «acords», «documents d'entesa» i estenen «certificats ficticis» no tenen gens d'empatia amb aquestes persones.

També la paraula refugiat (en alemany «Flüchtling», concepte més relacionat amb fugir que amb refugiar) suscita certs problemes. Parlem de refugiats, però pròpiament aquestes persones no ho són. Ho volen ser. De vegades ni tan sols han arribat enlloc on puguin demanar refugi, i sovint són persones que, segons la llei, ni tan sols tenen dret a demanar asil.

De manera que refugiat és d'aquelles paraules que, per convenció o per tradició, ja no volen dir el que diuen, sinó que han adquirit un nou significat. Sovint refugiat vol dir «persona que no troba refugi».

Veiem que aquestes persones, que ni tan sols entenen la llengua bàsica, s'han d'obrir pas per una selva de llenguatge burocràtic, un llenguatge als antípodes del llenguatge poètic, ardu i feixuc en totes les llengües, potser perquè sovint traeix l'objectiu principal del llenguatge, que és la comunicació; un llenguatge capaç d'inventar-se conceptes rebuscats que no volen dir res i de redactar pactes que ja se sap que no es compliran. Com veiem en aquest llibre, el llenguatge legal és una arma de guerra per guanyar temps i per

parar trampes a l'enemic, en aquest cas un enemic tan ferotge com els indefensos aspirants a sol·licitants d'asil. I veiem que la llei escrita és un mètode implacable d'una violència salvatge que aparentment no fa vessar sang perquè, com diu en Richard, el protagonista, només és «una mica de tinta sobre una mica de paper».

Però no tot està perdut. En un món dominat per un llenguatge i uns interessos que no tenen en compte les persones, encara queden persones que ajuden persones i que fan xarxa amb altres persones.

I així com amb la llengua es poden alçar fronteres infranquejables, també amb la llengua es poden eliminar. Per això vull acabar citant la dedicatòria que em va escriure l'autora, que en poques paraules expressa aquesta visió de les fronteres com una cosa irreal, com una cosa que es crea amb la intenció de separar, i que ens creiem, però que no té entitat pròpia i que es pot dissoldre només que ho vulguem:

Per a la Marta, moltes gràcies

per la teva llengua que en aquest llibre

també és la meua llengua!

I és que la traducció és, de fet, un acte de dissolució de fronteres.